

„GERMANOFILII“

Lucian Boia, născut în București la 1 februarie 1944, este profesor la Facultatea de Istorie a Universității din București. Opera sa, întinsă și variată, cuprinde numeroase titluri apărute în România și în Franța, precum și traduceri în engleză, germană și în alte limbi. Preocupat îndeosebi de istoria ideilor și a imaginarului, s-a remarcat atât prin lucrări teoretice privitoare la istorie (*Jocul cu trecutul. Istoria între adevăr și ficțiune*) și la imaginar (*Pentru o istorie a imaginarului*), cât și prin investigarea consecvenței a unei largi game de mitologii (de la viața extraterestră și sfârșitul lumii până la comunism, naționalism și democrație). A adus, de asemenea, noi interpretări privitoare la istoria Occidentului, a Franței și a Germaniei. În 1997, lucrarea sa *Istorie și mit în conștiința românească* a stârnit senzație și a rămas de atunci un punct de reper în redefinirea istoriei naționale.

Volume publicate la Humanitas:

*Istorie și mit în conștiința românească* (1997, 2000, 2002, 2006, 2010, 2011)  
*Jocul cu trecutul. Istoria între adevăr și ficțiune* (1998, 2002, 2008)  
*Două secole de mitologie națională* (1999, 2005, 2011)  
*Mitologia științifică a comunismului* (1999, 2005, 2011)  
*Sfârșitul lumii. O istorie fără sfârșit* (1999, 2007)  
*Pentru o istorie a imaginarului* (2000, 2006)  
*România, țară de frontieră a Europei* (2002, 2005, 2007)  
*Mitul democrației* (2003)  
*Între inger și fiară. Mitul omului diferit din Antichitate până în zilele noastre* (2004, 2011)  
*Jules Verne. Paradoxurile unui mit* (2005)  
*Omul și clima. Teorii, scenarii, psihoze* (2005)  
*Tinerete fără bătrânețe. Imaginarul longevității din Antichitate până astăzi* (2006)  
*Occidentul. O interpretare istorică* (2007)  
*Napoleon III cel neîubit* (2008)  
*„Germanofili: Elita intelectuală românească în anii Primului Război Mondial* (2009, 2010)  
*Franța, hegemonie sau declin?* (2010)  
*Tragedia Germaniei: 1914–1945* (2010)  
*Capcanele istoriei. Elita intelectuală românească între 1930 și 1950* (2011)  
*Istoriile mele. Eugen Stancu în dialog cu Lucian Boia* (2012)  
*Explorarea imaginară a spațiului* (2012)  
*De ce este România altfel?* (2012)  
*Eugen Brode (1850–1912). Destinul frânt al unui luptător național* (2013)  
*Sfârșitul Occidentului? Spre lumea de mâine* (2013)  
*Balcic. Micul paradis al României Mari* (2014)  
*Primul Război Mondial. Controverse, paradoxuri, reinterpretări* (2014)

# LUCIAN BOIA

„GERMANOFILII”

Elita intelectuală  
românească  
în anii Primului  
Război Mondial

Ediția a III-a

 HUMANITAS  
BUCUREȘTI

Redactor: Cătălin Strat  
Coperta: Angela Rotaru  
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu  
Corector: Cristina Jelescu  
DTP: Corina Roncea, Dan Dulgheru

Tipărit la Monitorul Oficial R.A.

© HUMANITAS, 2009, 2014

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României  
BOIA, LUCIAN

„Germanofiliile“: elita intelectuală românească în anii  
Primului Război Mondial / Lucian Boia. – Ed. a 3-a. – București:  
Humanitas, 2014

Index

ISBN 978-973-50-4376-6

94(498)"1916/1918"

94(100)"1914/1918"

316.344.42(498)"1916/1918": 929

EDITURA HUMANITAS

Piața Presei Libere 1, 013701 București, România

tel. 021 408 83 50, fax 021 408 83 51

[www.humanitas.ro](http://www.humanitas.ro)

Comenzi online: [www.libhumanitas.ro](http://www.libhumanitas.ro)

Comenzi prin e-mail: [vanzari@libhumanitas.ro](mailto:vanzari@libhumanitas.ro)

Comenzi telefonice: 0372 743 382, 0723 684 194

## Cuprins

<i>Cuvânt înainte</i> .....	7
<i>Abrevieri</i> .....	9
Partea I. ROMÂNII ȘI RĂZBOIUL .....	11
1. Privire istoriografică .....	13
2. Partide, politicieni, opțiuni .....	33
3. Țara, opinia, elita .....	59
4. Ziariști, scriitori, istorici, academicieni .....	105
5. Universitarii .....	126
6. Orientări, reorientări, dezorientări .....	137
Partea a II-a. OAMENI, IDEI, ATITUDINI .....	147
Felix Aderca .....	149
Grigore Antipa .....	152
Zamfir C. Arbure .....	159
Tudor Arghezi .....	164
Dinu C. Arion .....	169
Virgil Arion .....	171
Bazil G. Assan .....	176
Victor Babeș .....	178
D.V. Barnoschi .....	183
Jean Bart .....	185
I.A. Bassarabescu .....	187
Ilie Bărbulescu .....	189
Ioan Bianu .....	192
Martha Bibescu .....	201
Ioan Bogdan .....	209
Alexandru Bogdan-Pitești .....	215
Octav Botez .....	223
Traian Bratu .....	226
B. Brănișteanu .....	228
Frații Caragiale: Mateiu și Luca .....	231

Andrei Corteanu	234
George Coşbuc	237
Dimitrie Evolceanu	246
Ioan C. Filitti	247
Ioan D. Filitti	251
Gala Galaction	253
Dimitrie Gerota	256
Constantin Giurescu	259
Ion Gorun	261
Dimitrie Gusti	264
A. de Herz	268
G. Ibrăileanu	271
Dimitrie Karnabatt	273
Nicolae Leon	276
Alexandru Macedonski	278
Simion Mehedinţi	282
Nicolae Mihăescu-Nigrim	285
Ludovic Mrazec	287
Iacob Negruzzi	289
Alexis Nour	291
Dimitrie Onciul	294
D.D. Pătrăşcanu	300
Vasile Pârvan	304
Ion Petrovici	309
Alexandru Philippide	313
Constantin Rădulescu-Motru	315
Ion A. Rădulescu-Pogoneanu	322
Liviu Rebreanu	324
Radu Rosetti	329
Mihail Sadoveanu	336
Marin Simionescu-Râmniceanu	340
Vasile Sion	342
Ioan Slavici	345
Constantin Stere	352
Avram Steuerman Rodion	358
Dem. Theodorescu	360
Nicolae Tonitza	363
George Topîrceanu	366
Alexandru Tzigara-Samurçaş	369
Duiliu Zamfirescu	372
Câţiva socialişti	376
<i>Epilog</i>	383
<i>Indice de nume</i>	413

## Cuvânt înainte

Cartea aceasta își propune să risipească o iluzie întreținută de istorici și acceptată ca un adevăr: credința că ar fi existat în anii Primului Război Mondial, în ciuda câtorva opinii divergente, îndeosebi în rândul oamenilor politici, o cvasiunanimitate în jurul „idealului național“, în sensul intrării României în conflict, împotriva Austro-Ungariei, pentru eliberarea Transilvaniei. La nivelul elitei intelectuale, o asemenea aserțiune nu se verifică; realitatea se dovedește a fi aceea a unei împărțiri destul de echilibrată între partizanii și adversarii unei asemenea intervenții.

Am preluat termenul de „germanofili“, lansat în perioada neutralității, atunci cu înțeles net peiorativ, pe care îl folosesc însă fără nici o conotație devalorizantă sau valorizantă, relativizându-l, de altfel, și nuanțându-l, prin punerea între ghilimele. Nuanțarea și relativizarea se recomandă din mai multe motive. Mai întâi, chiar dacă o bună parte dintre „germanofili“ – dar nu toți – erau de formație germană și în principiu înclinați spre Germania sau spre Austria, motivul principal care-i anima nu era atât atașamentul față de Puterile Centrale, cât teama de Rusia; erau mai mult „rusofobi“ decât „germanofili“. În al doilea rând, printre „germanofili“, opțiunea neutralității întrunea mai multe adeziuni decât varianta intrării în război, alături de Puterile Centrale. Intensitatea manifestărilor e de asemenea foarte diferită:

sunt „germanofili“ care-și asumă categoric opinia, alții care se exprimă prudent sau echivoc, alții care tac pur și simplu. Ceea ce-i așază pe toți în aceeași categorie nu e atât soluția aleasă, cât varianta respinsă: nu vor război împotriva Puterilor Centrale. „Germanofilia“ se înfățișează astfel ca un concept „unificator“ ale cărui sensuri se cer disociate și individualizate; într-un fel sau altul „eticheta“ își are partea ei de justificare, atât în cazul adversarilor Rusiei, care inevitabil mizau pe Germania, cât și atunci când e vorba de neutraliști, dat fiind că Puterile Centrale aveau puține șanse să obțină mai mult decât neutralitatea României, în schimb, se temeau, pe bună dreptate, de trecerea ei în tabăra adversă.

Lucrarea juxtapune două procedee de investigație. În prima secțiune, abordarea este structurală: „germanofilii“ sunt clasati pe medii și categorii. A doua secțiune examinează opțiunile și destinele individuale, sub forma unui catalog, dispus alfabetic, de personalități „germanofile“ ale vieții intelectuale (principalii oameni politici apar, separat, într-un capitol al primei secțiuni; sunt câteva cazuri unde nu se poate disocia între apartenența la elita politică sau la cea intelectuală: pe Titu Maiorescu, prezent în prima categorie, nu l-am mai reluat și în secțiunea următoare, și invers, pe C. Stere, urmând să-l tratez mai pe larg, l-am inclus printre membrii elitei intelectuale).

În sfârșit, situația neașteptată și dezagreabilă în care s-au trezit „germanofilii“ a doua zi după război este evocată într-un epilog, cu prelungiri și în biografia ulterioară a unora dintre ei.



## Abrevieri

A.N.R.-A.N.I.C.: Arhivele Naționale ale României. Direcția Arhivele Naționale Istorice Centrale

A.N.R.-B.: Arhivele Naționale ale României. Direcția Municipiului București

A.N.R.-I.: Arhivele Naționale ale României. Direcția Județului Iași

B.A.R., mss.: Biblioteca Academiei Române, manuscrise

B.N.R.: Biblioteca Națională a României

Partea I  
ROMÂNII ȘI RĂZBOIUL

## Privire istoriografică

Crearea României Mari a avut un impact considerabil asupra imaginarului istoric al românilor și, în bună măsură, a impus o anumite orientare chiar printre istoricii de meserie. A câștigat teren interpretarea „unitară“ a trecutului, izvorâtă din convingerea că momentul 1918 înseamnă încununarea necesară și obiectivă a întregii istorii anterioare. Alăturarea tuturor provinciilor românești într-un singur stat apărea ca deziderat suprem al națiunii. Totuși, ținuturile alipite erau dispuse într-o ierarhie simbolică, potrivit căreia Transilvania strălucea mai puternic decât celelalte. Aceasta, deși „desăvârșirea unității naționale“ implica în egală măsură Basarabia și Bucovina. De altfel, sărbătoarea națională a României a devenit, după căderea comunismului, ziua de 1 decembrie 1918, momentul proclamării unirii Transilvaniei. S-a considerat și atunci (de către majoritatea oamenilor politici și a opiniei publice) și se consideră și acum, ca un adevăr de la sine înțeles, că decizia normală și patriotică era în 1916 intrarea în război împotriva Austro-Ungariei pentru eliberarea românilor de peste munți, chiar dacă această alegere presupunea o alianță cu Rusia, asupra a căreia românii basarabeni. Cum, până la urmă, ca o consecință a răsturnărilor revoluționare din Rusia, Basarabia a intrat și ea între frontierele României, justiția alegerii din 1916 părea cu atât mai

mult confirmată. În raport cu mersul cunoscut al evenimentelor, soluțiile divergente sau rezervele manifestate în epocă nu puteau fi considerate decât marginale, susținătorii lor, oricum minoritari, dar deveniți și mai minoritari în reprezentările istorice ulterioare, urmând să fie sau complet discreditați, sau, cu timpul, mai subtil și mai eficient, să-și vadă „vina“ relativizată și atenuată (uneori în ciuda evidențelor), astfel încât punctele lor de vedere să nu mai pară opuse marelui proiect național.

La doar câțiva ani după război și de la Marea Unire, Constantin Kirițescu (1876–1965) publica cea dintâi mare sinteză consacrată evenimentelor respective. Deși autorul nu era istoric de formație, *Istoria războiului pentru întregirea României* (ediția I, 2 volume, 1922–1924; ediția a II-a, 3 volume, 1925–1927) rămâne până astăzi cea mai temeinică evocare a acestei teme cruciale. Să nu căutăm însă la Kirițescu prea multă înțelegere pentru cei care au gândit și au acționat *altfel*. Liderii „germanofili“ Petre P. Carp, Alexandru Marghiloman, Constantin Stere sunt tratați fără menajamente, îndeosebi pentru faptul de a fi rămas fideli convingerilor lor și după intrarea României în război, mai precis sub ocupația germană. Autorul ne asigură însă că „adeptii politicii germane se puteau număra pe degete“. Unii erau pur și simplu cumpărați cu bani străini. „Au produs deosebită întristare vânzarea unui fost președinte al Ligii culturale, apoi aceea a unuia din cei mai de talent din scriitorii noștri, ardelean de origină, căruia bătrânețea și sărăcia nu-i puteau ierta trădarea...“<sup>1</sup> Trădătorii nu merită să le fie pomenit nici numele. Cel dintâi este Virgil Arion, profesor la Universitatea din Iași, celălalt, marele scriitor Ioan Slavici. Alte

---

1. Constantin Kirițescu, *Istoria războiului pentru întregirea României, 1916–1919*, ediția a II-a, vol. I, București, 1926, pp. 149–151.

personalități culturale, care să fi împărtășit opinii similare, nu sunt amintite.

Așa se prezintă prima fază. Următoarea are cu totul altă logică. Sunt primii ani ai comunismului românesc, ilustrați în istoriografie prin faimosul manual al lui Mihail Roller (1908–1958), intitulat în prima lui versiune, din 1947 și 1948, *Istoria României*, iar apoi, pentru a se demarca de orice conotații naționale, folosind strict sigla republicii comuniste, *Istoria R.P.R.* (edițiile din 1952 și 1956). Pentru Roller și colaboratorii săi, care văd trecutul din perspectiva exclusivă a luptei de clasă, Primul Război Mondial a avut un caracter imperialist, la fel de nedrept pentru toți participanții, din ambele tabere. Sunt condamnați în egală măsură partizanii Antantei și ai Puterilor Centrale, ca și profitorii politicii de neutralitate. Singura soluție corectă ar fi fost transformarea războiului imperialist într-un război împotriva burgheziei.

Antinaționalismul anilor '50 a evoluat – e trăsătura frapantă a comunismului românesc – exact spre opusul său: naționalismul epocii Ceaușescu (deși cuvântul „naționalism“ a rămas formal exclus din vocabularul comunist). Primul Război Mondial a continuat să fie imperialist, dar cu excepția unei țări, a cărei participare a devenit *dreaptă*: firește, România! În 1968, la 50 de ani de la „Marea Unire“, s-au ținut simpozioane și s-au publicat cărți: *Desăvârșirea unificării statului național român. Unirea Transilvaniei cu vechea Românie* (sub redacția lui Miron Constantinescu și Ștefan Pascu) dă tonul noului model istoriografic. Mai întâi, în sensul general al ideologiei comuniste, totul se așeza în mersul obiectiv al istoriei, aspirația spre unitate devenind o caracteristică a întregului trecut românesc. Apoi, accentul cădea și mai puternic sau chiar exclusiv asupra Transilvaniei, dat fiind că discreția se impunea cu privire la Basarabia, reanexată de Uniunea Sovietică, și chiar în ceea ce privește

Bucovina, a cărei jumătate nordică avusese aceeași soartă cu Basarabia. În sfârșit, unanimismul comunist se aplica și actorilor acelor evenimente istorice. Până și lupta de clasă se estompa. Românii trebuiau să dea exemplul unității de gândire și de acțiune în momentul cel mai de seamă al istoriei lor. *Desăvârșirea...* îl pomeniște în treacăt pe Carp, îl ignoră pe Stere (greu de menționat fără atingerea problemei basarabene) și-l tratează cu îngăduință, oricum fără judecăți aspre, pe Marghiloman. Oamenii de cultură apar cu toții, într-un fel sau altul, partizani ai unirii Transilvaniei. Slavici e adus în discuție în repetate rânduri, ca exponent al ideii naționale, fără nici o referire, se înțelege, la luările lui de poziție din timpul războiului, care i-au atras condamnarea la închisoare în 1919. De o ironie involuntară este și evocarea lui Victor Babeș și Ioan Bogdan, ca figuri reprezentative pentru momentul eliberării de sub ocupația germană și al unirii de la 1 decembrie<sup>2</sup>; la vremea respectivă, cei doi au fost percepuți mai curând ca „filogermani“ decât ca partizani ai intrării în acțiune pentru Transilvania!

În 1972, Constantin Nuțu publică *România în anii neutralității, 1914–1916*, în care Basarabia nu e pomenită nici o singură dată, ceea ce lasă în ceață proiectele „germanofililor“, P.P. Carp sau Stere, menționați în treacăt, cu simpla aluzie, rezervată probabil „cunoscătorilor“, că s-ar fi pronunțat „pentru o acțiune spre răsărit“ (!).

În anii care au urmat, unitatea istoriei românești s-a consolidat fără încetare, devenind principala ei trăsătură, din Antichitate până în prezent. Relativa independență pe care regimul Ceaușescu o cultiva în raporturile cu Uniunea

---

2. *Desăvârșirea unificării statului național român. Unirea Transilvaniei cu vechea Românie*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1968, p. 347 (capitolul „Cultura în sprijinul unității de stat“, autor: V. Curticăpeanu).

Sovietică a condus la un moment dat și la revenirea Basarabiei în evocarea alcătuirii României Mari. Mircea Mușat și Ion Ardeleanu, istorici și activiști de partid, cu funcții-cheie în aparatul de propagandă, au dat tonul, în 1976, în cea de-a doua ediție a lucrării lor *Viața politică în România. 1918–1921*, ale cărei prime pagini tratează, pe larg și în termeni de-a dreptul entuziaști, procesul separării Basarabiei de Rusia și al unirii sale cu România (prima ediție, din 1971, nu suflase nici un cuvânt despre această provincie).<sup>3</sup> În continuare, Basarabia a cunoscut cote mai înalte sau mai joase, momente de discreție sau de afirmare răspicată, în funcție de atmosfera schimbătoare a relațiilor dintre București și Moscova.

*România în primul război mondial*, lucrare colectivă apărută în 1979 (autori: Victor Atanasiu, Anastase Iordache, Mircea Iosa, Ion M. Oprea, Paul Oprescu) a prins, se vede, un moment „basarabean“ mai delicat, fiindcă atinge în această chestiune gradul cel mai înalt al sintezei: „la 27 martie/9 aprilie 1918 s-a înfăptuit unirea Basarabiei cu România“, un singur rând din cele peste 500 de pagini ale cărții. Dintre intelectualii de marcă, Slavici e singurul care apare, în sfârșit, ca progerman, dar în lipsa unei analize complete, atitudinea lui rămâne de neînțeles. E subliniată în schimb comportarea demnă față de ocupanți a lui Victor Babeș, pe cale de a deveni un soi de tradiție istoriografică, pentru simplul fapt că savantul bacteriolog a relatat el însuși cât de demn s-a comportat, ca răspuns la acuzele de colaboraționism care i se aduseseră!

În 1981, o nouă carte despre anii neutralității, scrisă de Ion Bulei: *Arcul așteptării. 1914–1915–1916. Și aici Transilvania*

---

3. Mircea Mușat și Ion Ardeleanu, *Viața politică în România, 1918–1921*, ediția a II-a, Editura Politică, București, 1976, pp. 10–16.

apare drept obiectiv exclusiv, iar Basarabia e absentă. Sunt înregistrate unele cazuri de vânzare sau de trădare, nimic însă despre intelectualii „germanofili“. Doar despre Stere ni se spune că era „un om cinstit“ și, în plus, „îndurerat“, dar nu aflăm de ce era îndurerat.

În sfârșit, Basarabia revine în 1987, în ampla lucrare colectivă *România în anii primului război mondial*, alcătuită de un larg colectiv, având ca nucleu grupul istoricilor militari din jurul generalului Ilie Ceaușescu, fratele dictatorului. Unirea Basarabiei cu România are dreptul la câteva pagini, unde lucrurile sunt spuse fără ocol, deși cam succint în raport cu dimensiunile lucrării, și introduse într-un subcapitol cu titlu anodin. În ansamblu, Basarabia e menționată, potrivit indicelui, de zece ori mai puțin frecvent decât Transilvania, și, mai ales, ea nu apare ca opțiune în dezbaterile politice din anii 1914–1916.

Spre sfârșitul domniei, în dezacord cu toată lumea, cu ungerii desigur, dar și cu regimul sovietic, angajat, sub Gorbaciov, pe calea reformelor, Ceaușescu apelează, fără menajamente, la artileria grea a naționalismului, ultimul recurs care-i rămăsese și față de ceilalți, și față de compatrioți. Denunțarea pactului Ribbentrop-Molotov pune direct pe tapet problema Basarabiei. În același timp, ungerii erau suspectați de planuri tenebroase în privința Transilvaniei. Constantin Kirițescu, marginalizat în anii comunismului, pusese la punct, spre sfârșitul vieții (în 1959), a treia ediție a cărții sale. Mai bine mai târziu decât niciodată: s-a publicat exact peste 30 de ani, în ultimele luni ale regimului Ceaușescu. Surpriza stă în moderația cenzurii. Tonul „decontractat“, firesc în epocă, al naționalismului în egală măsură antimaghiar și antirus din anii României Mari, contrasta cu formulele mult mai controlate și mai ipocrite ale naționali-



mului ceaușist. Cartea a suferit doar o ușoară periery stilistico-ideologică, pentru a nu-i scoate chiar din sărite pe vecinii de la Răsărit. Un subtitlu, „Din aliat, dușman“, devine, mult mai cuminte, „Măsurile de siguranță ale armatei române“. Rămân însă „vexațiunile, umilințele și violențele“ îndurate din partea rușilor și atitudinea lor „arogantă“. „Hoardele rusești“ sunt totuși înlocuite, mult mai amabil, cu „formațiile militare ruse“. Nimic esențial nu dispere însă, iar povestea Basarabiei e spusă, cu toate detaliile, de la început până la sfârșit.

Interpretările din anii comunismului național nu vor să țină seama de faptul că Transilvania și Basarabia erau proiecte opuse, după cum un al treilea scenariu, cel al neutralității, se opunea celorlalte două. Logica, exprimând-o simplificat, era următoarea: toți românii sunt patrioți, drumul cel drept al istoriei este unul singur, așadar, toți românii privesc în aceeași direcție. Kirițescu vorbea cel puțin de „trădarea“ lui Slavici (frază a rămas și în ediția din 1989). *România în anii primului război mondial* îl menționează pe Slavici doar pentru a spune că a scris romanul *Mara*, informație evident de mare preț pentru subiectul tratat. Arghezi, Antipa, Tzigara-Samurcaș și alți „germanofili“ strălucesc prin absență. Dar până și Carp, până și Lupu Kostaki, „gauleiterul“ *avant la lettre* al teritoriului ocupat, au parte de o tratare înțelegătoare. Vine în minte vorba lui Caragiale: „Toți suntem români mai mult sau mai puțin onești.“ Nu încercarea de a explica sau de a justifica diferențele e în discuție; comunismul nu avea câtuși de puțin vocația de a pleda pentru puncte de vedere divergente. Tentativa era pur și simplu de a anula diferențele, de a-i pune pe toți românii să gândească și să acționeze identic. Iată, extras din *România în anii primului război mondial*, un pasaj „impecabil“, cu adevărat antologic, care spune tot ce e de spus:

„Așadar, unanimitatea spectrului politic românesc cu influență în opinia publică din țara liberă sau de peste munți, reflectând fidel năzuințele întregului popor, nutrea convingerea fermă că realizarea grabnică a unității naționale reclamă o angajare promptă în război împotriva Imperiului austro-ungar. Diferențele percepute în orientarea uneia sau alteia dintre grupările politice aveau motivații specifice, dar este evident că obiectivul lor principal era făptuirea grabnică a reîntregirii României. Dacă guvernul român trebuia să fie prudent, iar opoziția putea să-și declare deschis opțiunea pentru alianța cu Antanta, dacă Alexandru Marghiloman avea de îndeplinit o «misie politică», dacă frunțașii politici de peste munți trebuiau să țină seama de împrejurările în care acționau, iar socialiștii să fie precauți față de angajarea țării într-un război desfășurat între marile puteri, totuși dincolo de aceste diferențe se reliefa obiectivul unic asumat de toți: Unirea neîntârziată.“<sup>4</sup>

Cu alte cuvinte, socialiștii combăteau războiul, dar abia așteptau să intre în război, iar germanofiliile erau la rândul lor nerăbdători să ajungă în conflict cu Germania! Chiar când gândeau cu totul diferit, românii gândeau absolut la fel.

Departate de mine să socotesc că istoricii sau istoricii literari n-ar fi făcut decât să preia temele propagandei comuniste. După perioada extrem de constrângătoare a anilor '50, cultura românească a câștigat în diversitate. Însă această diversitate, oricum limitată și canalizată, în mod pervers a servit până la urmă regimului mai mult decât i-a dăunat. Iluzia libertății era făcută să țină loc de libertate efectivă. Discursurile paralele erau acceptate și chiar bine-venite în măsura în care nu conduceau în altă direcție și chiar puteau

---

4. *România în anii primului război mondial*, vol. I, Editura Militară, București, 1987, p. 100.

să credibilizeze discursul oficial. Revenind la reeditarea cărții lui Kirițescu: aceasta era nu numai o carte necomunistă, dar, în bună măsură, chiar fățiș anticomunistă, insistând asupra conflictului dintre idealul național românesc și proiectele antinaționale ale regimurilor comuniste din Rusia și Ungaria. Intenția îngrijitorilor ediției (printre care și fiul autorului) a fost aceea de a recupera o operă clasică și un adevăr istoric, în deplinătatea lui; intenția celor care au lăsat cartea să treacă a fost de ordinul manipulării naționaliste: România e înconjurată de vecini care nu-i vor binele, comuniști sau necomuniști, puțin contează. De altfel, a fost o constantă a anilor Ceaușescu tolerarea și chiar în curajarea unor demersuri intelectuale naționaliste, care n-aveau nimic în comun cu doctrina comunistă, dar conduceau și ele la ideea unui popor unit în jurul unor valori care-i sunt proprii; așa au fost „protocronismul“ lui Edgar Papu sau filozofia „sufletului românesc“ a lui Constantin Noica, fără a mai vorbi de tentativele de racolare vizându-l pe Mircea Eliade. În măsura în care diversitatea rămânea în interiorul unor formule predominant naționale (chiar mai explicit enunțate decât o făcea naționalismul comunist, ținut să respecte cât de cât, măcar de formă, internaționalismul marxist și prietenia „frățească“ cu celelalte țări comuniste), regimul nu avea motive să se îngrijoreze, dimpotrivă.

Apoi, oricât de multe puteau deja să spună, îndeosebi scriitorii, mai important rămâne ceea ce nu puteau să spună. În primul și în primul rând, nu puteau denunța fundamentele comunismului. S-a petrecut, după ieșirea din „proletcultismul“ anilor '50, recuperarea aproape completă a culturii românești în toate fazele ei. Însă tradiția culturală românească, cu excepții de numărat pe degete, nu numai că n-a avut nimic de-a face cu comunismul, dar, în variatele ei manifestări: naționaliste, tradiționaliste sau moderniste,